

Hayat

TARİH

Sayı: 2 Şubat 1975 • 7,5 Lira

MECMUASI

Ağa Hüseyin Paşa

MİDHAT SERTOĞLU

YENİÇERİ Ocağı ile öbür askerî sınıfların hiçbir yenilik kabûl etmiyerek eski savaş sisteminde ısrar etmeleri, üstelik disiplinden çıkıp başı boş hâle gelmeleri Osmanlı devletine önmlü savaşlar kaybettirmişti. Buna rağmen III. Ahmed (1703 - 1730) devrinden itibaren askerî alanda girişilen bütün ıslahat hareketleri, yine ocağın sert tepkisiyle karşılaşarak sonuçsuz kalmıştı. Mağlûbiyetler birbirini takip ediyor, bunun ağır neticeleri görülüyor, devlet büyük toprak parçaları, hattâ ülkeler kaybediyordu. İlerici ve ıslahatçı bir hükümdar olan III. Selim (1789 - 1807), Ocağın düzelmesinden ümidini keserek Nizâm-ı Cedid adlı modern Batı orduları tarzında yeni bir askerî sınıf kurduysa da, yeniçerilerin buna karşı ayaklanması hem bu teşkilâtın dağılmasına, hem de kendisinin tahtını ve bir süre sonra da hayatını kaybetmesine sebep oldu.

II. Mahmud (1808 - 1839), saltanatının ilk yılında buna tekrar teşebbüs ederek bu defa Sekbân-ı Cedid adıyla modern orduyu diriltti. Ancak yeni bir yeniçeri ayaklanması, kendisi de hal'olunmak tehlikesini atlattıktan sonra, bu teşkilâtın kaldırılması sonucunu doğurdu. Böylece genç hükümdar, Ocak'la başa çıkamayacağını anlayarak bu işi uygun bir zamana erteledi. II. Mahmud aslında, Yeniçeri Ocağı kaldırılmadan, yalnız ordu konusunda değil,

diğer alanlarda da tasarladığı yenilik ve ıslahat hareketlerini uygulayamayacağı kanaatine varmış bulunuyordu. Düşüncelerinden vazgeçmesine imkân bulunmadığına göre ise, geriye tek çare olarak Ocağın tamamen kaldırılması kalıyordu.

II. Mahmud, bu sefer acele etmedi ve yıllar yılı bekledi. Bu sırada ilerici kadro kuvvetlenmiş, kendisine bağlı ve fikirlerini benimsemiş değerli kimseler çoğalmıştı. Bunun üzerine, ilk iş olarak Yeniçeri Ocağı'nın içinde bulunan ve Ocak halkını diledikleri yöne sürükleyebilen zorbaları tepelemeye karar verdi. Bu maksatla da son derece itimad ettiği kimselerden olup o sırada kulkethudâsı (1) bulunan Hüseyin Ağa'yı 27 şubat 1823 tarihinde yeniçeri ağalığına getirdi.

Hüseyin Ağa, Bektaşî tarikatı mensuplarından Mısır'da yerleşmiş Silâhşor Osman Ağa'nın torunu ve Hacı Mustafa Ağa'nın oğluydu. 1776 yılında babasının görevle bulunduğu Edirne şehrinde doğmuştu. Son derece cesur ve yiğit bir kimse olarak tanınan babası Bender serhaddine memur edilerek orada vefat etti. Böylece yetim kalan ve bu sırada daha pek küçük yaşta bulunan Hüseyin, Bender'de

(1) Yeniçeri Ocağı'nın ileri derecede zabitlerinden olup Ocağı devlete karşı temsil ederdi.

serhâd bekliyen dokuzuncu Yeniçeri bölüğüne girerek dede ve baba mesleğine intisab etti. 1788 tarihinde İstanbul'a geldi. Türkiye, 22 aralık 1806 tarihinde Rusya'ya savaş ilân etmişti. 12 nisan 1807 günü cepheye hareket eden orduda Hüseyin de vardı. İşte, ilk şöhretini bu savaşta gösterdiği büyük cesaret ve yararlıkla yaptı. İstanbul'a dönünce hizmetleri Hünkâr tarafından duyulduğu için istifatına mazhar oldu.

Kendisi katar ağaları (2) arasına alınmak istendiyse de o sırada devlette büyük nüfuz sahibi bulunan meşhur Mehmed Said Hâlet Efendi buna engel oldu. Bununla beraber, bir süre sonra zağarcıbaşılığı yükseltilmiş, sonra da kulkethudâsı ve nihayet, yukarıda da söylenmiş olduğumuz gibi yeniçeri ağası olmuştu.

AĞA PAŞA OLUYOR

Hüseyin Ağa, henüz kulkethudâsı iken o caktaki sayılı fırtınaları birer bahâne ile zararsız hâle getirmeye başlamıştı. Ağa olduktan sonra bu işe büsbütün hız verdi. Kendisi de Yeniçeri Ocağı'nın artık işe yaramaz hâle geldiği, hattâ zararlı olduğu kanaatinde idi. II. Mahmud'ja bu meseleyi gizlice görüşmüş ve Ocağın kaldırılması için gerekli tedbirleri düşünmesi ve bunlara yavaş yavaş başvurması için ondan emir almıştı. Bu hizmet ve faaliyetlerine mükâfat olarak 1823 yılı temmuz ayı başlarında kendisine vezirlik rütbesi verildi ve Ağa Hüseyin Paşa diye şöhret kazandı. Ancak, onun bu durum ve tutumundan kuşkulanan Yeniçeriler'in bir fesad için kıpırdamıya başladıkları hissedildiğinden Ağa Hüseyin Paşa aynı yılın ekim ayında ağalıktan azledilip İzmit ve Bursa sancakları verilerek Karadeniz Boğazı muhafızlığına tâyin olundu. Böylece, Ocağın onu hedef tutacak ve kelleleriyle oynayacak vakitsiz bir başkaldırma tehlikesi bertaraf edildi. Hattâ II. Mahmud, azline dâir verdiği el yazılı emirde:

— Hüseyin Paşa'ya yazık olacak... Bir an evvel azlolsun! cümlesini kullanmıştır.

«BİZ DE HÜKÜM SÜRER İDİK...»

Onun Boğaz muhafızlığına tâyini ile de ayrıca daha evvel İsyan edip III. Selim'in hal'ine ve Nizâm-ı Cedid'in dağılmasına sebep olan Yamak adlı Boğaz kaleleri muhafızlarının göz önünde ve baskı altında bulundurulmaları sağlanmak istenmişti.

Kapak resmi: Ağa Hüseyin Paşa (Resim, Paşa'nın torunlarından Bayan Nüzhet Kocame mi'den alınmıştır).

Ağa Hüseyin Paşa'nın azli üzerine yerine kulkethudâsı Celâleddin Mehmed Ağa tayin edildi. Böylece Yeniçeri Ocağı'nın son ağalığına tayin edilmiş olan bu zat, çok uzun yaşamış, 1839 yılına kadar devlet hizmetinde bulunup sonra emekli olarak bir tarafa unutulmuş ve 1863 yılında yani Abdülazîz'in tahta çıkışından iki sene sonra vefat etmiştir. Ölümünden bir kaç yıl evvel bir dâvâda şahit olarak —eskiden Ağakapısı olan— Şeyhulislâm kapısına çağırılmış, o sırada Şeyhulislâm bulunan Seyyid Mehmed Sâdeddin Efendi'nin huzuruna çıkınca gayriihtiyarî:

— Biz de evvelce bu odada hüküm sürdük... Fakat, biz bâtil ile hükmederdik; siz ise adâletle hükmediyorsunuz... Farkımız budur! demişti.

Sâdeddin Efendi bu sözlerden onun son yeniçeri ağası olduğunu anlayıp meclis dağıldıktan sonra tekrar yanına getirtti ve saygı ve ikramda bulundu. Birkaç gün sonra da ka-

(2) Yeniçeri Ocağı'nın yedi büyük ağalıkları. Bunlar kulkethudâsı, zağarcıbaşı, sekbancıbaşı, turnacıbaşı, muhızırbaşı, kethudâyeri ve başbölükbaşıydı.

bine toplantısı sırasında olanları anlattı. Bunun üzerine Celâleddin Mehmed Ağa'nın eskiden beri almakta olduğu bin kuruş emekli aylığı yedi bin beş yüz kuruşa çıkarılıp kalan ömrünü daha refahlı olarak geçirmesi sağlandı.

Biz yine konumuza dönelim:

Ağa Hüseyin Paşa'nın azli yeniçerileri fehriyatmış, ancak azgınlıklarının da artmasına sebep olmuştu. II. Mahmud ise kararlıydı. Yeni bir ordu kuracak, ancak, Ocak bu sefer de karşı çıkarsa yeniçeriliği büsbütün kaldıracaktı. Bu hususta en güvendiği dayanak halkın vicdanında Ocak aleyhine hâsıl olmuş bulunan nefretti. Çünkü azgınlıkları, edepsizlikleri ve halkın canına, malına ve ırzına pervasızca el uzatmaları herkesi bıktırıp usan-dırmıştı.

II. Mahmud, Benderli Mehmed Selim Sırrı Paşa'yı 14 eylül 1824 tarihinde Sadrâzamliğe getirmişti. Ona, her hususta güvenmekteydi. Yine aynı şekilde güvendiği Kadızâde Mehmed Tahir Efendi'yi 26 kasım 1825 tarihinde Şeyhulislâm tayin etti. Bu arada topçu, kumbacı, lâğımçı ocakları gibi teknik sınıflara itibarda bulunuyordu. Anadolu ve Rumeli'nin bazı yerlerinde kalmış olan sipâhîler de bu ocaklara katılıp hepsine yeni bir düzen verildi. Tersanede bekçilik, mahzen ve gemi nöbetçiliği eden haşerat takımı yurtlarına sürüldü. Padişah, ulema ve devlet ricâli ile yaptığı görüşmeler sonunda hepsinin Batı tarzında yeni ve millî bir ordunun kurulması için kendisiyle aynı fikirde olduklarını anladı. Bu işe şiddetle karşı koyup yeniçerileri kışkırtacağı bilinen muhızır ağa ile, yeniçeri ağası dîvan kâtibi Mehmed Efendi ilk tedbir olarak birer tarafa sürüldüler. Mehmed Ağa, menfasına varınca idâm olundu. Bundan sonra verilen kararın nasıl uygulanacağı hakkında Ağa Hüseyin Paşa'nın fikri soruldu. Kendisi:

— Ocak'ta müteveli, aşçıusta, haseki tekaüdü denilen orta sınıftan gayrisinin, yâni yeniçeri büyükleriyle küçüklerinin bu işe razı edilmeleri kabilse de, bu orta kısmın aşağı kısmı kışkırtarak isyana sevketmeleri büyük ölçüde ihtimal dahilindedir. Bunların sayısı az olduğu gibi, sözleri de yalnız İstanbul kışlalarında geçtiğinden hepsinin yakalanıp idâma maksada erişmek için kâfidir, diye kesip attı.

Ancak, sert tedbirlere birdenbire başvurul-

mak istenmediğinden Celâleddin Mehmed Ağa vasıtasıyla Kulkethudâsı Hasan, Canbaz Yusuf Ağalar'la öbür söz sahipleri çağırılıp rütbelere ve ihsanlar vaadiyle razı edildiler. Bunun üzerine Ocağın elli bir «Orta»sından yüz ellişer kişi ayrılıp 7600 kişilik Eşkinci adı verilen bir sınıf kuruldu ve talimlere başlandı. Bunlara yuvarlak kundaklı tüfek ile birer kılıç verildi. Başlarına ise yeşil kalpak giydirildi.

KAZAN KALDIRILYORI

Ne eser ki yeniçeriler verdikleri söze rağmen talimli asker sınıfının kurulmasına karşı 15 haziran 1826 günü kazan kaldırıp isyan ettiler.

— Eşkinci için fetva verenleri, hüccet yazarları, bütün başı kavukluları kahreder, evlâdlarını ve karılarını esir alır, kızıoğlan kızlarını onar, dullarını beşer kuruşa satarız. Herkes dükkânını açsın. Sırçası kaybolana mücevher veririz, diye bağırıp çağırıyor ve:

— Ayakdaşlar... Gevsemeyin ve tereddüt etmeyin. Ocağın adı kıyamete kadar kalkmaz. Hacı Bektaş Ocağı'nı uyandırını diyerek de birbirlerine cesaret veriyorlardı.

Sadrâzam olayı haber alır almaz Ağa Hüseyin Paşa ile Üsküdar Muhafızı Dârendeli İzzet Mehmed Paşa'ya hemen askerleriyle saraya gelmelerini emretti. Kendisi ve öbür devlet ricâli de hazır buldukları halde Kubbealtında bir toplantı yapıldı. Lâkin, birçok tereddütler vardı. Hattâ:

— Bütün halk yeniçeri olduğundan umuma karşı harekete geçmek câiz değildir. Bunların ıslahı ve yatıştırılmaları çaresine bakılmalıdır. Yoksa devlet ve millet mahvolur, gibi sözler söylenmiye başladı.

O zaman Ağa Hüseyin Paşa iki dizi üzerine kalkarak gür bir sesle:

— İslahdan maksat eşkıyanın isteklerini kabûl ise, onların ilk istediği benim ayağıma ip takıp sürümektir. Âlemin düzeni bununla yerine gelecekse devletin ve milletin uğruna canım feda olsun. Lâkin, bu tedbirle devlet acaba ne hâle gelir? Sözün doğrusu Allah'a sığınarak bunların kökünü kazımaktır, dedi.

Bunu üzerine herkes susakaldı. Yalnız İzzet Mehmed Paşa aynı vâdide konuşarak onun sözlerini tasdik etti. Nihayet mesele yine onun aracılığı ile padişaha arzolundu. Hünkâr da aynı düşüncede olduğunu açıklayınca Ağa Hüseyin Paşa:

— Padişahım, bu işte kesin emriniz bize bilek ve yürek kuvveti verecektir, dedi.

II. Mahmud da:

— Haydi gidin, ben de geliyorum, cevabını verdi.

Paşa ise:

— Bize yalnız fermanınız lâzımdır. Siz makamınızda safânızda olun. Hüseyin kulunuzu öldürmüşler haberi geldiği vakit ne ferman buyurulursa irade efendimizindir, deyip geri dönerek padişahın kesin emrini bildirdi.

«BENDEN BAŞKA KİMSE KALMADI»

Böylece, âsîlere karşı harekete geçildi. Tarihimize «Vak'a-i Hayriyye» diye geçen Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması olayının tafsilâtını burada anlatacak değiliz. Ancak, Yeniçerilerin mağlup ve mahvedilmesi sırasında Ağa Hüseyin Paşa'nın büyük cesaret ve yararlık gösterdiğini anmadan da geçmiyeceğiz. Neticede devlet erkânı ile ulemanın, ordudaki teknik sınıfların, medrese öğrencilerinin ve İstanbul halkının işbirliği ile beş yüz yıllık ocak beş saat içinde ortadan kaldırılmıştır.

Ocağın ilgasından ve mensuplarının tepelenmesinden sonra II. Mahmud «Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye» adlı modern millî orduyu kurdu. Bu ordunun seraskerliği olay sırasında padişaha sadakatle hizmet etmiş olan Celâleddin Mehmed Ağa'ya verilmek istendiyse de kendisi özür dilediğinden bu vazifeye Ağa Hüseyin Paşa tayin olundu. Hemen işe girişip sağda solda kalmış eşkiyayı bularak, âlemi vücutlarından temizledi. Hattâ bu sırada bir gün II. Mahmud kendisine:

— Haşerattan kimse kaldı mı? diye sormuş, Ağa Hüseyin Paşa ise kendisinin de aslında ocaktan yetişme olduğunu îmâ ederek:

— Hayır hünkârım, bu kulunuzdan başkası kalmadı, cevabını verip padişahı güldürmüştü.

Ağa Hüseyin Paşa bu görevde 1827 yılı nisan ayına kadar kaldıktan sonra kendi isteği üzerine ayrılıp yine Boğaz Muhafızı oldu. Sonra, Edirne valiliği verildi. 28 nisan 1828 tarihinde Rusya ile başlayan savaş sırasında ordu seraskeri olarak Şumnu'da düşmana karşı büyük başarılar elde etti. Ertesi yıl yine Edirne valisi oldu. Bu sırada İşkodra'da çıkan olaylar dolayısıyla Üşküp tarafına memur edildi.

'KAVALALI'YA KARŞI

Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa devlete isyan etmiş, oğlu İbrahim Paşa kumandasında 40 bin kişilik bir ordu harekete geçmişti. İbrahim Paşa, Gazze, Yafa, Kudüs, Hayfa şehirlerini, altı aylık bir kuşatmadan sonra Akkâ kalesini zaptetti ve ilerleyişine devam ederek 15 haziran 1832 tarihinde Suriye'nin merkezi ve en önemli şehri olan Şam'ı aldı. Bunun üzerine Ağa Hüseyin Paşa serdar tayin edilerek otuz bin kişilik bir ordu ile onun üzerine gönderildi. Ağa Hüseyin Paşa Trablusşam valisi İncebayrakdaroğlu Halepli Mehmed Paşa'yı önden gönderdi. Mehmed Paşa 9 temmuz günü Humus civarında Mısır ordusuna yenildi. 29 temmuz günü de Ağa Hüseyin Paşa İskenderun ile Antakya arasındaki Belen mevkiinde İbrahim Paşa ile tutuştuğu savaşı kaybetti. Böylece, ömründe ilk yenilgi acısını tattı.

1902 yılında 108 yaşında vefat etmiş olan İncirköylü Müşir Hasan Paşa, bu savaş sırasında Ağa Hüseyin Paşa'nın yaveri bulunuyordu. O sırada yabancı terimler moda olduğundan yaverlere Fransızca Eddökan (Aide de Camp) demek âdet olmuştu. Pek okur yazarlığı olmayan Ağa Hüseyin Paşa, bu kelimeyi kısaca «Dükkân» diye söylerdi. Hasan Paşa'nın sonradan anlattığına göre Ağa Hüseyin Paşa kapı gibi iri ve son derece cesur bir kimseydi. Ordu ile Haleb'e vardığı zaman İncebayrakdaroğlu Mehmed Paşa'yı bir öncü tümeni ve bir kaç yüz Arap gönüllü suvarisi ile önden gönderdikten sonra kendisi Şugur köprüsünün başında yer aldı. Günün birinde Arap süvarilerinin suyun karşı yakasından dört-nala köprüye doğru geldikleri görüldü. Bundan öncü tümeninin bozulduğu ve kaçan Araplar'ın kestirme yoldan ordu merkezine can atıkları anlaşılıyordu. Esasen manevî gücü pek yerinde olmayan ordunun firarîlerle teması çok kötü sonuçlar doğurabilirdi. Ağa Hüseyin Paşa çadırından yaverine:

— Dükkân Bey, Dükkân Bey... Köprüyü tutun ve Araplar'ı bu tarafa bırakmayın, diye emretti.

İki yaver, hemen kılıçlarını çekip köprünün başına seğirttilerse de tek başlarına gelenleri durdurmaları mümkün değildi. Bunun üzerine Paşa'nın seslenişini duyan öbür maiyyet halkı ile bir kısım asker, aynı yere koştular. Ağa Hüseyin Paşa bu sırada çadırında uzun

Ağa Hüseyin Paşa'nın
dâmâdı Vasıf Paşa.

kuşağını döne döne beline sarmakla meşguldü. Bu iş biter bitmez silâhlarını takınıp kendisi de fırladı. O sırada Arap suvarileri köprüye yaklaşmışlardı. Ağa Hüseyin Paşa, köprü'nün ortasında durarak onlara gök gürlemesini andıran bir sesle:

— Geri! diye haykırdı.

Durmadıklarını görünce belinden piştovlalarını çıkarıp birer birer ateşlemeye başladı. İki suvari düşünce, bu sefer maiyetine seslendi:

— Bire ne duruyorsunuz? İleri! Komayın!..

Onların da yetişmesiyle bozgun suvariler geri püskürtüldüler.

BÜYÜK HIRSIZLIK

Ağa Hüseyin Paşa, yenilgiden sonra geri çağırıldı. Kendisi çok zengin bir adamdı. Ha-

lep'ten yola çıkarken yanında bulunan önemli miktarda para ile mücevherleri ve değerli eşyayı, hazine memurları ve bir iki kölesi Adana kıyılarından İstanbul'a götürmek üzere bir yabancı gemiye yüklemişlerdi. Geminin kapdani onları bir hiyle ile kıyıya çıkarıp kendisi demir alarak kaçtı. Sonradan devletçe pek çok araştırıldıysa da kaçanlar bulunamadı. Ağa Hüseyin Paşa, uğradığı yenilgiden sonra bu olaya da çok üzülmişti. İstanbul'a dönünce yalısına çekildi. II. Mahmud ise bu eski ve fedakâr emekdarının gönlünü almak için kendisini iftihar nişanı ile mükâfatlandırdı.

O kölelerden biri olan ve sonradan Şirket-i Hayriye Müdürü iken vefat eden Mavrakodato ailesine mensup mühtedî Ali Hilmi Efendi, düşe kalka İstanbul'a varmış ve korku ve utancından Ağa Hüseyin Paşa'ya görünmeye cesaret edemiyerek o sırada kapıkethudâsı bulunan Darphane Emîni Ali Rıza Efendi'ye sığınıp bir süre konağında kaldıktan sonra onun ricasıyla afolunmuş ve ölümüne kadar yine Ağa Hüseyin Paşa'nın dairesinde hizmet etmiştir.

Ağa Hüseyin Paşa 1833 yılında Vidin valisi olup on yıl sonra azledilerek İstanbul'a geldi ve Boğaz kaleleri muhafızlığı unvanı ile Meclis-i Vâlâ üyesi oldu. 1846 yılında ikinci kere Vidin valisi olup üç yıl sonra, 26 nisan 1849 günü 75 yaşında bulunduğu hâlde vefat etti.

İhtiyarlığı ve emektarlığı dolayısıyla, Abdülmecid huzuruna kabûl ettikçe ayakta tutmaz, oturmasını söyler ve oturturdu.

Evvelce de söylemiş olduğumuz gibi, çok zengin bir kimse idi. Ancak bu servetini hayır işlerine harcamış, Boğaz kalelerini ve diğer bâzı kaleleri tamir ettirmiş, birçok tabyalar, köprüler, cami ve medreseler, çeşmeler ve hastaneler yaptırmıştır. Bu arada 1828 yılında kendisi Şumnu'da bulunduğu sırada bugünkü Beyazıt kulesini yaptırıp ebedî bir hâ-tıra olarak İstanbul'a hediye etmiştir.

Ağa Hüseyin Paşa'nın Ali Şevket Paşa adlı bir oğlu bulunduğu biliniyorsa da kendisi hakkında fazla malûmat elde edemedim. Dâmâdı Müşir Vâsıf Mehmed Paşa valiliklerinde ve ordu kumandanlıklarında, Tophane müşirliğinde bulunmuş ve 1861 yılı ekim ayı başında vefat etmiştir. Ağa Hüseyin Paşa'nın soyu, işte bu vasıta ile ve kızı yoluyla zamanımıza kadar gelmiş bulunmaktadır.